

Типологія читання як методична проблема сучасної шкільної літературної освіти

*Пахаренко Василь,
док. філ. наук, пров. наук. співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Чинний Державний стандарт повної загальної середньої освіти цілком слушно значну увагу приділяє формуванню компетентного учня-читача. Перелік базових умінь, що належить сформуванню за роки навчання широкий: здатність здобувати та опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових) джерел у різних освітніх галузях і контекстах, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей; читати з розумінням, що передбачає емоційне, інтелектуальне, естетичне сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, що охоплює, зокрема, вміння виявляти приховану і очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу і добору контраргументів [1]. Для реалізації такого спектру завдань потрібна системна робота вчителів усіх профілів, передовсім гуманітарних.

Уроки української й зарубіжної літератури дають невичерпні можливості переконливо довести учням, що читання, тобто свідоме сприймання і розуміння тексту, вимагає інтелектуальних, духовних зусиль, навичок, залучення власного життєвого досвіду, світогляду. Відтак для цього дуже важливо в основній школі ознайомлювати дітей із різними типами, видами і формами читання, виробляти навички продуктивного використання того чи того різновиду читання залежно від мети. Однак і донині в дидактиці, методиці навчання літератури не існує чіткого розмежування типологій читання. Відтак актуалізується проблема окреслення й розмежування типів і видів читання.

Серед основних типів читання можна виокремити такі: наївне – буквально, поверхове сприймання тексту (характерно для дітей раннього віку); навчально-наукове – читання з освітньою чи дослідницькою метою, коли текст сприймають відсторонено, насамперед як джерело інформації; ідеологічне – з метою виробити чи поглибити власний світогляд, релігійні переконання, моральні принципи; естетичне – сприймання твору як унікального художнього явища з метою естетичного задоволення від прочитаного.

Естетично сприймаючи твір, учень-читач переносить на себе емоції й думки персонажів, переживає інше життя, як своє. Таке читання характеризується як читання-діалог, схожий на спілкування в реальності, як читання-співтворчість, коли читач поєднує з авторським власний життєвий досвід, вибудовує на основі тексту свої асоціативні ряди, смисли [2, с. 577]. Щоб стати читачем-естетом, треба мати багату емоційну сферу, розкату уяву, фантазію, володіти здатністю до співпереживання, а також знати закони мистецтва, літератури, секрети творчості. Такий тип читання найскладніший, але й найцікавіший, найцінніший, оскільки передбачає усвідомлення художньої літератури як виду мистецтва.

Залежно від мети, комунікативних завдань в методиці навчання літератури обирають один з багатьох видів читання, зокрема читання мовчазне (про себе) і вголос. Завдання першого – усвідомлене сприймання і запам'ятовування тексту для себе. Другий вид дозволяє донести текст до інших, продемонструвати його мелодику. Так, виразне читання передає не лише зміст, а й емоційний малюнок тексту. Для цього читець використовує різні інтонації (розповідну, питальну, окличну), паузи, логічні наголоси, пришвидшений чи уповільнений темп голосу, пониження чи підвищення голосу тощо. Читання напам'ять тренує пам'ять розвиває інтелектуальні навички людини і робить виразне читання майстернішим, переконливішим.

Для належного, глибокого сприймання літературного твору його перечитують принаймні двічі. Ознайомлювальне, або суцільне читання передбачає уважне прочитання тексту без відволікань і зупинок для записів, його мета – сформулювати загальне уявлення про твір, оцінити його. Повторне читання,

або вивчальне, докладне – це повільне, вдумливе опрацювання окремих розділів і цілого твору, глибоке проникнення у його зміст, усвідомлення взаємозв'язку, послідовності всіх частин. Воно включає в себе складання плану, добір знакових цитат, фіксування думок про прочитане тощо. Такий вид називають критичним читанням, мета якого – висловлення свого ставлення до подій, явищ, персонажів твору, а, отже, усвідомлення змісту, авторського задуму та шляхів його реалізації.

Коли з'являється потреба познайомитись з великим об'ємом інформації одразу, багатьма текстами, віднайти якусь частину тексту на підтвердження своїх думок, використовують вибіркоче читання. Це проглядання тексту з метою пошуку відповіді на поставлене запитання, швидке читання заголовків, змісту, окремих фрагментів тексту; повільне читання потрібних частин з метою здобуття нової інформації; орієнтація в логічно-смісловій структурі тексту [3].

Працюючи з сучасними учнями, потрібно також враховувати особливості читання у час цифрових технологій та широко, продумано залучати їх в освітньому процесі. Сьогодні, як відомо, у світі панує епоха масового застосування мобільних гаджетів – смартфонів, ноутбуків, планшетів, електронних книжок, гугл-глас тощо. Це робить процес пошуку, збереження і засвоєння інформації, зокрема художніх творів та різноманітних відомостей про них, повсюдним і миттєвим. Дуже популярними стали аудіокнижки – твори, озвучені й записані на цифрові носії.

Нині в українському сегменті інтернету активно працюють численні літературні сайти, які знайомлять поціновувачів художнього слова з новими виданнями, оприлюднюють рецензії, мистецькі дискусії, книжкові огляди та ін. До послуг користувачів численні онлайн-бібліотеки, що містять твори українських авторів у різних електронних форматах (<http://elib.nplu.org/view.html?id=3036>; <http://e-bookua.org.ua/>; <http://libruk.in.ua/>; <http://javalibre.com.ua/>; <http://chtyvo.org.ua/>; <http://ukrlib.lviv.ua/>).

Читання художньої літератури – це процес «доцільності без цілі». Цікаву парадоксальну думку з цього приводу висловив письменник Умберто Еко: «Завдяки інтернету ми повернулися в еру текстів. Якщо раніше ми думали, що

ввійшли в цивілізацію візуального образу, то комп'ютер повернув нас до галактики Гутенберга, і тепер усі відчують зобов'язання читати» [4, с. 15]. В умовах інформаційного середовища найбільш оптимальною і популярною стає така формула ефективного читання: читаю (критично сприймаю) → міркую → піддаю сумніву → перевіряю → зіставляю → аналізую → даю оцінку (пізнаю себе і світ). Досягнення цього результату фактично й є головною метою сучасної шкільної літературної освіти.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, методика навчання, українська література, типи і види читання, цифрові технології.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah> (дата звернення: 3. 03. 2021).
2. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-упорядник Ю. Ковалів. Т. 2. Київ: Вид-й центр «Академія», 2007. 624 с.
3. Хімік В. Культура мовлення. Наукова мова. URL: https://stud.com.ua/166353/literatura/kultura_movlennya_naukova_mova (дата звернення: 3. 03. 2021).
4. Еко У., Кар'єр Ж.-К. Не сподівайтесь позбутися книжок. Львів: Вид-во Старого Лева, 2015. 256 с.